

Merkezi ve Yerel Düzeylerde Program Geliştirme Curriculum Development at Central and Local Levels

Sedat Yüksel
Uludağ Üniversitesi

Öz

Eğitim programlarının hem ülkenin, hem de bölge ve okulların istek ve ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir. Bunların karşılanabilmesi için eğitim programlarının hem merkez, hem de yerel düzeyde hazırlanması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada ulusal düzeyden bireysel düzeye kadar her düzeyde yapılan program geliştirme çalışmaları açıklanmış, dünya ve ülkemizdeki mevcut durum incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Program geliştirme, merkezi program geliştirme, yerel program geliştirme.

Abstract

Curricula should meet the needs and requirements not only of the nation but also the district and school. In order to do this, curricula should be designed and modified at both central and local levels. In this article, all levels of curriculum development works are explained from the national to individual level and the current situation in world and Turkey today is investigated.

Key Words: Curriculum development, central curriculum development, local curriculum development

Giriş

Eğitimin en temel işlevi, toplumun ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip bireyler yetiştirmek olduğundan, okullarda uygulanan eğitim programlarının toplumda meydana gelen değişikliklere paralel şekilde sürekli geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitim programlarının toplumun büyük kesimini ilgilendirmesi, program geliştirme çalışmalarının önemini artırmaktadır.

Okullarda uygulanan eğitim programları hem ülkenin, hem de bölgelerin bireysel, sosyal, ekonomik ve politik şartlarından farklı olamaz. Dolayısıyla eğitim programları bir yandan ülkenin ihtiyaç ve taleplerine uygun bireyler yetiştirmeyi amaçlarken, diğer yandan bölgenin, okulun ve bireyin ihtiyaç ve taleplerini göz ardı edemez. Ancak bu taleplerin tek bir düzeyde program geliştirme çalışmalarıyla yerine getirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle program geliştirme çalışmalarının genelden öze doğru ve değişik düzeylerde yapılması gerekmektedir.

Bu düzeyler ülkelerin eğitim sistemlerine göre çeşitli yazarlarca belirtilmiştir. Örneğin, İngiltere eğitim sistemini esas alan Lawton (1984, 115) bu düzeyleri ulusal, bölge, kurum, bölüm (departmental) ve bireysel olarak belirtirken, ABD eğitim sistemini esas alan Wiles ve Bondi (1979, 23) bu düzeyleri ulusal, eyalet, bölge, okul ve sınıf düzeyleri olarak belirtmiştir. Yazarların ileri sürdükleri düzeyler incelendiğinde, ortak yönlerin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Sonuçta, bu makalede program geliştirme düzeyleri ulusal, bölgesel, okul ve bireysel düzeyler olarak belirlenerek açıklanmış ve ülkemizdeki mevcut durum, bu düzeyler açısından incelenmiştir.

Düzelere Göre Program Geliştirme Çalışmaları

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde, ülkelerin genelde program geliştirme çalışmalarını dört düzeyde yürüttüğü görülmektedir.

1) *Ulusal Düzey:* Ulusal düzeyde yapılan program geliştirme çalışmalarında, tüm ülkede uygulanacak eğitim programlarına ilişkin kararlar verilir. Bu düzeyde alınan

kararların nitelikleri, eğitim sisteminin merkeziyetçi olup olmamasına göre değişmektedir. Merkeziyetçi eğitim sistemlerinde eğitim programlarına ilişkin politika ve kararların tümü merkezde alınmakta ve bu kararlar tüm ülke genelinde aynen uygulanmaktadır. Merkeziyetçi olmayan eğitim sistemlerinde ise ulusal düzeyde eğitim programları ile ilgili politikalar, standartlar, ilkelere ve stratejiler belirlenir. Belirlenen bu esaslar doğrultusunda yerel düzeyde kurulan program geliştirme komisyonlarında programlar hazırlanmakta ve geliştirilmektedir.

Federal sistemle yönetilen ülkelerde merkezi hükümet tarafından belirlenen esaslar doğrultusunda her eyalet kendi ihtiyaç, talep ve şartlarına uygun olarak eğitim programlarının standart ve ilkelerini belirlemektedirler. Bu standart ve ilkeler her eğitim kademesindeki mezuniyet için gerekli şartları, öğretmen ve idareciler için standartları, okul programları arasındaki aşırı farklılıkları gidermek için ortak esasları vb. kapsamaktadır. (Casciano-Savignono, 1978, 64).

2) *Bölgesel Düzey:* Federal eğitim sistemlerinde ulusal ve eyalet düzeylerinde yapılan program geliştirme çalışmaları daha çok politikaları, ilkeleri ve standartları ortaya koymak için yapılmaktadır. Asıl kapsamlı program geliştirme çalışmaları bölge ve okul düzeylerinde olmaktadır. Bu düzeylerde, merkezde belirlenen politika, strateji ve standartlar doğrultusunda bölge ve okul düzeylerinde program geliştirmeye yönelik kararlar alınmaktadır. Bölge Eğitim Kurullarının kurduğu komisyonlarda ülkenin ve eyaletin eğitim politikası çerçevesinde eğitim programları hazırlanmakta ve geliştirilmektedir. Ayrıca okulların çalışma programları ve faaliyetleri belirlenmekte ve öğretim materyallerini seçme, sağlama ve geliştirme çalışmaları yapılmaktadır (Cay, 1966, 30; Casciano-Savignono, 1978, 64).

3) *Okul Düzeyi:* Eğitim programlarının bizzat uygulandığı yer olan okullar, program geliştirme çalışmalarında önemli bir yere sahiptir. Güntümüzde pek çok ülkede program geliştirme çalışmaları okul düzeyine kadar inmiştir. Okul düzeyinde yapılan program geliştirme çalışmalarında temel amaç, okulda uygulanan eğitim programlarının mümkün olduğu kadar çevrenin ilgi ve beklentilerine uygun hale getirilmesi, yerelleşmeyi, yerinde karar vermeyi, kararların birlikte verilmesini ve okulun bulunduğu bölgenin standartlarına uymayı kapsamaktadır.

(Pinar, Reynolds, Slattery ve Taubman, 1995, 674; Yüksel, 1998, 515). Okullarda görev alan idareci ve öğretmenler ile öğrenci ve veli temsilcileri, ülke, eyalet ve bölge düzeylerinde gelen ilke ve standartlar doğrultusunda program geliştirme kurulu oluşturmaktadırlar. Bu kurula okul dışından uzmanlar da çağrılabilirler. Bu kurulların başarılı olabilmesi için amaçların herkes tarafından kabul edilmesi, çeşitli program geliştirme yaklaşımlarından yararlanma, öğretmenlerin geniş şekilde temsil edilmesi, daha geniş paylaşılmış sorumluluk ve yüksek motivasyon gerekmektedir. Bu komisyonda alınan kararlar doğrultusunda zümre öğretmenleri yıllık ünite ve ders planlarını belirlemekte, ders materyallerini geliştirmektedirler (Glatthorn, 1994, 12; Sabar, 1993, 368).

4) *Bireysel Düzey:* Program geliştirmenin en alt düzeyi olan bireysel düzey ise öğretmenin programla ilgili olarak sınıfta aldığı ve uyguladığı kararları kapsamaktadır. Eğitim programlarının uygulanmasından birinci derecede sorumlu kişi olan öğretmenin, programın sınıftaki şartlara ve öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır. Sınıftaki değişiklikleri başlatan ve deneyen kişi olarak öğretmenin sınıfında başarıyla uyguladığı yenilikler daha üst düzeylerde yapılan program geliştirme çalışmalarına etki edebilmektedir.

Merkezi ve Yerel Düzeylerde Program Geliştirme Çalışmaları

Program geliştirme çalışmalarının merkezden veya yerel birimlerden yürütülmesi konusunda tartışmalar halen devam etmektedir. Merkeziyetçi bir yapıda programlarla ilgili tüm kararların bir merkezden verilmesi, programın bölge, okul ve bireylerin ilgi, ihtiyaç, talep ve şartlarının karşılanamaması sorununu doğurmaktadır. Bu sorunun ortadan kalkması için bazı ülkeler merkeziyetçi bir eğitim sistemine sahip olmakla birlikte yerel birimlere de program geliştirme konusunda yetkiler vermiştir. Örneğin Avrupa Birliği ülkeleri (Fransa, İtalya, Portekiz, İspanya, Yunanistan, Lüksemburg, İrlanda, Danimarka ve federal bir yönetim yapısına sahip olmasına rağmen Almanya ve Avusturya) eğitim programlarını büyük ölçüde ulusal düzeyde (Almanya'da Eyalet düzeyinde) geliştirmekle birlikte okullara seçimlik dersleri belirleyerek programlarını geliştirme, ders kitapları-

nı ve ders dışı faaliyetlerini belirleme yetkilerini vermiştir (Sağlam, 1999; Florander, 1988; Kellaghan, 1988; Psacharopoulos, 1988). Ayrıca son yıllarda, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde aşırı merkeziyetçi olan eğitim sistemleri ile ilgili reformlar yapılmış, merkezi hükümetin yetkileri kısıtlanarak yerel yönetimlere ve okullara daha fazla yetkiler verilmiştir (Kallen, 1996, 49; Cerych, 1997, 92). Böylece merkezi hükümet geliştirilecek programlarla ilgili ilke ve standartları belirlerken, yerel yönetim ve okullar kendi programlarını özerk olarak geliştirmektedirler. Diğer yandan federal yapıya sahip olan ülkelerde de bazı sorunlar yaşanmaktadır. Eğitim sistemindeki yetersizliklerin büyük ölçüde yerel yapılardan kaynaklandığı yönünde bazı görüşler bulunmaktadır. Gerçekten de eğitim programlarının merkezden hazırlanması ve geliştirilmesinde daha fazla kaynak, eleman ve uzman kullanılırken, yerel düzeyde yapılan çalışmalarda yerel kaynakların merkezi hükümet kaynaklarından daha kısıtlı olması sebebiyle bu imkânlardan daha az yararlanılabilmektedir. Bu nedenle program geliştirme çalışmaları daha az verimli olmaktadır. Ayrıca yerel yönetimlerin yetkilerinin geniş olduğu durumlarda, programların ülkenin ortak standartlarına uygun olması konusunda önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bu problemi engellemek için merkezi hükümet tarafından ulusal programlar, ortak standart ve politikalar belirlenmekte, yerel düzeyde yapılacak ve geliştirilecek programların bu standartlara uymaları istenmektedir. ABD’de 1991 yılında “America 2000: An Education Strategy” raporu sonucunda federal hükümete eğitim sistemi ve programlarla ilgili olarak temel amaç ve standartlarını belirlemek ve yerel düzeylere geliştirilecek programların bu standartlara uygun olmasını denetlemek konusunda yetkiler verilmiştir. Yine İngiltere’de 1988 yılında 11 dersi kapsayan “National Curriculum-Ulusal Program” uygulamasına geçilmiştir. Bu program merkezi düzeyde hazırlanan ve geliştirilen 11 dersin içerisinde yer alan konular, ulaşılabilecek amaçlar, değerlendirme standartları ve çalışma programını kapsamaktadır. Bu 11 ders dışındaki derslerin programlarının geliştirilmesi görevi yerel birimlere, Ulusal Programdaki esaslar doğrultusunda bazı değişiklikler yapabilme yetkisi ise öğretmenlere verilmiştir (Moon ve Mortimore 1989, 6; Stephens, 1994, 4-5; Department of Education, 1995).

Görüldüğü gibi, günümüzde bir yandan merkezi eğitim sistemine sahip olan ülkeler yerel yönetimlere merkezi hükümetin bazı yetkilerini aktarırken, diğer yandan federal eğitim sistemine sahip olan ülkelerde ise merkezi yönetim yerel yönetimlerin bazı yetkilerini kendi üzerinde toplamaktadır.

Ülkemizde Program Geliştirme

Ülkemizdeki program geliştirme çalışmaları tümüyle merkezden yapılmakta ve tüm kararlar merkezde verilmektedir. Dolayısıyla ülkemizde sadece ulusal düzeyde programlar geliştirilmektedir. 3797 sayılı “Milli Eğitim Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” uyarınca Milli Eğitim Bakanlığı tüm eğitim kademelerinde uygulanacak programların geliştirilmesinden sorumludur. Bakanlık bu sorumluluğunu okulların bağlı bulunduğu Genel Müdürlükler, Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlıkları (EARGED ve METARGEM) ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı’na devretmiştir. Geliştirilen programların yürürlüğe girmesi için Talim ve Terbiye Kurulu’nun, daha sonra da Milli Eğitim Bakanı’nın onayı gerekmektedir. Onaylanan programlar tüm okullarda üzerinde hiçbir değişiklik yapılmaksızın uygulanmaktadır. Bu durum bölgenin, okulun, toplumun ve öğrencilerin ilgi ve beklentilerinin yeterince karşılanamamasına yol açmaktadır. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı son yıllarda bu sorun üzerinde durmaya başlamış, dünyadaki merkeziyetçi sisteme sahip ülkelerde olduğu gibi bazı yetkilerinin yerel birimlere devredilmesinin gerekliliğini kabul ederek bazı çalışmalara başlamıştır. 1993 yılında toplanan 14. Milli Eğitim Şûrası hazırlık çalışmaları öncesinde Milli Eğitim Bakanlığı Taşra Teşkilatına yetki aktarımı konusu ile ilgili olarak bir komisyonun kurulduğu ve çalışmalar yaptığı bilinmektedir (Balçı, 2001, 498). Yine bu dönemde hem Bakanlık hem de üniversitelerin yaptığı araştırmalarda Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatının program geliştirme çalışmalarındaki yetersizlikleri tespit edilmiştir (MEB, 1997; Taşpolatoğlu, 1993; Öncül, 1990; Türk, 1998). Bu çalışmalar gösteriyor ki Merkez Teşkilatının bazı yetkilerinin Taşra Teşkilatına devredilmesi gerekmektedir. Ancak program geliştirme ile ilgili yetkilerin devredilmesi konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili yapılan araştırmalarda program geliştirme uzman-

larının, eğitim programlarının Bakanlığın Merkez ve Taşra Teşkilatının işbirliği içerisinde hazırlanması ve geliştirilmesi gerektiği görüşünde oldukları tespit edilmişken (Taşpolatoğlu, 1993), yöneticilerin de eğitim programlarının geliştirilmesi konusunda yerel birimlere daha fazla yetkinin devredilmesi gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir (Barkçın, 1994). Ancak başka bir araştırmada ise yöneticilerin önceki araştırmada belirtilen görüşlerden tamamen zıt görüşte oldukları ve eğitim programlarının geliştirilmesi işinin merkezden yapılması gerektiği görüşünde oldukları tespit edilmiştir (Usluel, 1995). Sonuçta bu konuda yapılan araştırma sayısının az olması yanında, bu araştırmalarda da net bir sonuç ortaya çıkarılmadığı görülmektedir. Bu araştırmalar gösteriyor ki Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Örgütündeki birtakım yetkilerin yerel birimlere devredilmesi istenmekle birlikte, bu konuda kaygılar da oldukça fazladır. Ancak bütün bu kaygılara rağmen Milli Eğitim Bakanlığı program geliştirme çalışmalarının yerelleşmesi konusunda ilk adımı atmış, 1995 yılında İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri bünyesinde program geliştirme çalışmalarının yapılmasına olanak sağlayan "Milli Eğitim Müdürlükleri Programı Hazırlama ve Geliştirme Komisyonları Çalışma Yönergesi" 2428 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanarak yürürlüğe konulmuştur. Bu yönergeyle İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerine program hazırlama ve geliştirme konusunda komisyonlar kurma yetkisi verilmiştir. Böylece program geliştirme çalışmalarının bölgesel düzeye indirgenme yolu açılmıştır. Yönerge Ankara'nın merkez ilçelerinde pilot olarak uygulanmış, ancak istenilen sonuçları verememiştir. Günümüzde ancak Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nün bu yönetmelik gereği bazı programların geliştirilmesine yönelik istek ve talimatları sonucunda bazı illerde program geliştirme komisyonları kurulmuştur. Ancak bu komisyonlarca geliştirilen programların tüm ülkede aynen uygulanması nedeniyle bu çalışmaların yerel düzeyde program geliştirme çalışması olduğu söylenemez. Sonuçta eğitim programlarının yerel şartlara uygunluğunu sağlayacak bir yapının bir an önce oluşturulması gerekmektedir.

Ülkemizde gerek okul düzeyinde, gerekse bireysel düzeyde program geliştirme çalışmalarına bakıldığında, okul yetkililerinin ve öğretmenlerin bu konuda yetkilerinin bulunmadığını söyleyebiliriz. Programlar merkezde

oluşturulan program geliştirme komisyonlarında geliştirilmekte olup geliştirilen bu program üzerinde okul yetkilileri ve öğretmenlerin herhangi bir değişiklik yapma yetkisi bulunmamaktadır. Gerçi merkezdeki program geliştirme komisyonları büyük ölçüde öğretmenlerden oluşmaktadır. Ancak bu öğretmenlerin Türkiye'de görev yapan binlerce öğretmenin görüşlerini yansıtabilmesi imkânsızdır. Dolayısıyla öğretmenler görev yaptığı bölge ve okulun şartlarına uymayan konular üzerinde eğitim programlarında hiçbir değişiklik yapamamaktadırlar. Bu konuda da öğretmenlere yetki verilmesi kuşkusuz gerekmektedir. Zaten program geliştirme çalışmaları okul düzeyine indiğinde, öğretmenler program geliştirmeye daha etkin bir şekilde katılacaklardır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılabilceği gibi ülkemizde program geliştirme çalışmaları ulusal düzeyde yapılmaktadır. Bu çalışmalar, bazı denemeler dışında yerel düzeyde yapılamamaktadır. Bunun başlıca sebebi, yukarıda verilen araştırmalarda belirtildiği gibi, merkezi birimlerin yerel birimlere yetkilerini devretmek konusunda isteksiz ve endişeli olmaları ve yerel birimlerin program geliştirme konusunda yeterli kaynak ve personelden yoksun olmasıdır.

Sonuç

Okullarda uygulanan eğitim programlarının hem ülkenin, hem de bölge ve okulların istek, talep ve beklentilerini karşılaması gerekmektedir. Ancak programların (ister merkez, ister yerel birimlerde) tek bir düzeyde geliştirilmesi, bunların tümüyle karşılanmasını mümkün kılmamaktadır. Bölgelerin birbirinden oldukça farklı özellikler gösterdiği ülkemizde program geliştirme çalışmalarının merkezi düzeyde yapılması nedeniyle bölgelerin istek, talep ve beklentileri karşılanamaması beklenen bir durumdur. Bu durumda Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra örgütleri arasında program geliştirmede yetki ve sorumluluk paylaşılmalıdır. Ancak hangi yetki ve sorumlulukların yerel birimlere verileceği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. Özellikle yerel birimlere yetki verme konusunda çekinceler vardır. Ancak dünyadaki uygulamalar gösteriyor ki pek çok ülkede merkezi ve yerel birimler yetkilerini paylaşmıştır. Genelde ulusal ve merkezi düzeylerde, programlar hakkında temel ilke ve standartlar belirlenmekte, yerel düzeylerde ise bu il-

ke ve standartlara bağlı kalarak programlar hazırlanmakta ve geliştirilmektedir. Ülkemizde de bu uygulamalara paralel olarak, ülkenizin şartları da dikkate alınarak yeni bir düzenlemeye gidilmeli, Milli Eğitim Bakanlığı Merkez ve Taşra Teşkilatının program geliştirme konusunda yetki ve sorumlulukları net olarak belirlenmeli ve pilot uygulamalar sonucunda ortaya çıkan sorunlar giderilerek programlarda yerel şartlara uygunluk sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Balcı, A. (2001). İkibinli yıllarda Türk milli eğitim sisteminin örgütlenmesi ve yönetimi. *Eğitim Yönetimi*, 6 (24), 495-508.
- Barkçın, F. (1994). *Eğitim yönetiminde yetki devri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Casciano-Savignano, C. J. (1978). *Systems approach to curriculum and instructional improvement: Middle school-grade 12*. Columbus: Bell and Howell Company.
- Cay, D. F. (1966). *Curriculum: Design for learning*. Indianapolis, USA: The Bobs-Merrill Company Inc.
- Crych, L. (1997). Educational reforms in central and eastern Europe: Processes and outcomes. *European Journal of Education*, 32 (1), 75-97.
- Department of Education. (1995). *The national curriculum*. London.
- Florander, J. (1988). Denmark. In T.N. Poslethwaite (Ed.), *The encyclopedia of comparative education and national systems of education*, (229-234). Oxford: Pergamon Press Inc.
- Glatthorn, A. A. (1994). *Developing a quality curriculum*. Alexandria: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Kallen, D. (1996). Curriculum reform in secondary education: Planning, development and implementation. *European Journal of Education*, 31 (1), 43-55.
- Kellaghan, T. (1988). Ireland. In T.N. Poslethwaite (Ed.), *The encyclopedia of comparative education and national systems of education*, (p. 372-377) Oxford: Pergamon Press Inc.
- Lawton, D. (1984). *Curriculum studies and educational studies and educational planning*. London: Hodder and Staughton.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1997). *Milli eğitim bakanlığında program çalışmaları*. Ankara: EARGED Yayını No:51
- Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi. (10.04.1995). *Milli eğitim müdürlükleri program hazırlama ve geliştirme komisyonları çalışma yönergesi*. Sayı: 2428
- Moon, B. & Mortimore, P. (1989). *The national curriculum: Straight-jacket or safetynet?* London: Colophon Press
- Öncül, M. (1990). *Talim ve terbiye kurulu kararlarının programlar yönünden analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.
- Pinar, W. F., Reynolds W. M., Slattery, P. & Taubman, P. M. (1995). *Understanding curriculum*. New York: Peter Lang Publishing Inc.
- Psacharopoulos, G. (1988). Greece. In T.N. Poslethwaite (Ed.), *The encyclopedia of comparative education and national systems of education*, (p. 304-310). Oxford: Pergamon Press Inc.
- Sabar, N. (1993). School-based curriculum development. In A. Lewy (Ed.), *International encyclopedia of curriculum*, (p. 367- 369). Oxford: Pergamon Press Inc.
- Sağlam, M. (1999). *Avrupa ülkelerinin eğitim sistemleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Stephens, E. R. (1994). *The new federal and state education agenda - toward the 21st century: A rural education anthology, rural school development outreach project volume 1*. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 401 076).
- Taşpolatoğlu, A. E. (1993). *Türk milli eğitiminde cumhuriyetten günümüze program geliştirme alanındaki gelişmeler ve bir eğitim programının temel özelliklerine ilişkin uzman görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- T.C. Resmi Gazete. 12.05.1992. *Milli eğitim bakanlığının teşkilat ve görevleri hakkında kanun*. (3792 S.K.), Sayı: 21226.
- Türk, E. (1998). *Cumhuriyet döneminde milli eğitim bakanlığı merkez örgütünde yapı boyutunda değişimler (1923 - 1997)* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi.
- Usluel (Koçak), Y. (1995). *Milli eğitim bakanlığı merkez örgütü yöneticilerinin yerleşme konusundaki görüşleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara:
- Wiles, J. & Bondi, J. (1979). *Curriculum development. A guide to practice*. Columbus: Charles A. Merrill Publishing Company.
- Yüksel, S. (1998). Okula dayalı program geliştirme. *Eğitim Yönetimi*, 4 (16), 513-525.

Geliş	31 Mart 2003
İnceleme	21 Nisan 2003
Kabul	22 Aralık 2003